

Правове регулювання альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів.

Ольга Спектор

Стаття присвячена визначанню та застосуванню альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів.

The article is devoted to definition and application of alternative ways of civil-law disputes.

Сьогодні АВС в Україні поступово переходить з теоретичної у практичну площину. Щодо практичного застосування в Україні альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, то найпоширенішими нині є третейський розгляд, претензійний порядок і переговори. Крім того, слід відзначити швидке зростання інтересу до застосування медіації, хоча цей спосіб ще не набув широкого поширення.

Правовою базою запровадження системи АВС в Україні насамперед є положення Конституції України, а саме ст. 22, яка встановлює, що права та свободи громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними, а звуження змісту і обсягу чинних прав і свобод не допускається, а також ч. 4 ст. 55, відповідно до якої кожен має право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних зазіхань.

Стосовно спеціального законодавства, то нині на законодавчому рівні врегульовано діяльність із застосування третейського розгляду, а також питання використання претензійного порядку, про що докладніше йшлося у розділі 2 цього дослідження.

Отже, головним базовим законодавчим актом у сфері третейського судочинства є Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. (далі – Закон про третейські суди). Як вказували автори відповідного законопроекту, необхідність прийняття цього закону була обумовлена сучасним станом розвитку української держави й суспільства, змінами в законодавстві з питань правового захисту законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин. Третейський розгляд як спосіб вирішення приватних спорів названо важливою складовою сучасної правової моделі захисту й реалізації прав та інтересів учасників суспільних відносин [1].

Закон про третейські суди регулює питання створення й діяльності третейських судів, встановлює вимоги до третейського розгляду справ для захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб. Особливість цього Закону полягає в його комплексному характері, об'єднанні в одному нормативно-правовому акті неоднорідних норм, а саме норм щодо створення, статусу й організації третейських судів і норм процесуального характеру.

Необхідно також відзначити, що згідно зі ст. 3 Закону про третейські суди, завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав і охоронюваних законом інтересів фізичних або юридичних осіб за допомогою всебічного розгляду й вирішення спорів відповідно до закону. Це положення дає змогу говорити про відмінність завдань третейського розгляду від цивільного судочинства, головним завданням якого, відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України, є справедливий, неупереджений і своєчасний *розгляд і вирішення цивільних справ* для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

До найактуальніших питань сучасного законодавчого регулювання діяльності третейських судів належать питання підвідомчості. Ю.Д. Притика [2] слушно зазначає, що проблемами підвідомчості

СПЕКТОР Ольга Михайлівна,

к.ю.н., доц. кафедри Міжнародного права та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету.

© О. Спектор, 2012

справ третейському суду є найскладнішими в теорії третейського розгляду. Фактично вони є практично-прикладним віддзеркаленням усіх сутнісних аспектів теорії третейського суду, адже саме у питаннях компетенції та підвідомчості втілюються різноманітні теорії походження арбітражу, різні підходи щодо природи третейської угоди, роль і статус третейських судів та їх місце у юрисдикційній системі, виконувани завдання та принципи діяльності.

Як зазначено вище, незважаючи на існуючі передумови та об'єктивну необхідність запровадження системи АВС в Україні цей процес відбувається дуже повільно. Одна з причин – труднощі, що виникають у разі необхідності примусового виконання рішень, прийнятих у межах застосування системи АВС для вирішення цивільно-правового спору.

Незважаючи на численні недоліки функціонування, судова форма захисту суб'єктивних прав і охоронюваних інтересів продовжує сьогодні залишатися головною й пріоритетною саме завдяки наявності правових елементів, що за нормальних обставин дають можливість забезпечити всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ, ухвалити законні та обґрунтовані рішення і забезпечити їх подальше виконання. До речі, слід зазначити, що серед факторів, які враховують під час обрання методу розв'язання спору, 58 % респондентів назвали гарантоване виконання рішення [3]. Отже, можливість оскарження та забезпечення виконання рішень слід віднести до необхідних передумов ефективного функціонування системи АВС.

Об'єктивно кажучи, численні переваги третейського розгляду: самостійний вибір третейського судді, який користується довірою сторін, вирішення спору на взаємовигідних умовах, доступність, ощадливість, відсутність формалізації процедури, можливість здійснювати розгляд в зручний час та у визначеному місці, не є гарантією ухвалення обґрунтованого рішення.

Разом з тим Й. Богдан [4] слушно зазначає, що в українській правовій системі, як у будь-якій іншій, гарантією ухвалення правомірного рішення є можливість піддати його контролю і в разі допущення помилки виправити її. Така можливість виконує превентивну функцію та функцію усунення помилок через вплив на незаконне і необґрунтоване рішення третейського суду.

Формою контролю судів загальної процесуальної юрисдикції за рішенням третейських судів є перевірка, яку здійснюють під час розгляду заяви про видачу виконавчого листа. За загальним правилом, рішення третейського суду, як й інших судів чи органів, виконуються добровільно, а у разі невиконання у добровільному порядку вони підлягають примусовому виконанню (Преамбула Закону «Про виконавче провадження», ст. 51, 57 Закону «Про третейські суди»). Примусове виконання рішень третейських судів здійснюють за умови видачі компетентним судом виконавчого документа (ст. 55 Закону «Про третейські суди»). Такими виконавчими документами є виконавчі листи, які видають загальні суди, та накази господарських судів (п. 1, ч. 2, ст. 3 Закону «Про виконавче провадження») [4].

Аналіз даного явища загалом дає підстави зробити висновок про можливість і необхідність відмови від двох форм контролю компетентними судами за рішенням третейського суду. Необхідно визнати, що контроль на стадії розгляду заяви про видачу виконавчого документа (друга форма за нашим визначенням) і без першої форми в достатній мірі забезпечує захист прав та інтересів учасників третейського розгляду. У зв'язку з цим немає потреби у зайвих процедурах, тому необхідно скасувати ст. 51 Закону «Про третейські суди», оскільки зазначені питання є у компетенції суду загальної юрисдикції із достатніми повноваженнями щодо перегляду з усіх підстав [4].

За законодавством різних країн, рішення третейського суду може бути виконано в примусовому порядку, якщо воно пройде певну процедуру отримання дозволу на виконання. Це або екзекватування (ЦПК Франції), або оголошення рішення третейського суду таким, що підлягає примусовому виконанню (ЦПК Німеччини), або видача судом виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду (АПК та ЦПК Російської Федерації).

Саме під час цієї процедури відбувається судовий контроль за арбітражем, а його змістом є перевірка дотримання третейським судом меж компетенції на вирішення конкретного спору. За загальним правилом, під час цієї процедури компетентний державний суд не має права досліджувати обставини, встановлені третейським судом, або переглядати рішення третейського суду по суті, а підстави для відмови у видачі виконавчого документа суворо обмежені [5].

Разом з тим, як зазначено в юридичній літературі, забезпечення, гарантування третейського судочинства й виконання його рішень може бути реалізовано, зокрема через інститут застави, яку надають сторони процесу в розпорядження третейському суду (депонують) як гарантію виконання рішення. У разі невиконання стороною у встановлений строк рішення третейського суду, його виконує сам третейський суд у межах застави [6].

Для усунення цих недоліків правового регулювання здійснення третейського судочинства, виникла необхідність доповнити Цивільний процесуальний кодекс України нормами, які регулюватимуть порядок оскарження рішень третейських судів у місцевих судах загальної юрисдикції, а також видачі такими судами виконавчих листів за рішеннями третейських судів. Зокрема, необхідно вирішити питання підсудності щодо оскарження рішень третейських судів, визначити форму і зміст скарги на рішення третейського суду, порядок прийняття скарги до розгляду, процедуру її розгляду, передбачити підстави для скасування рішення третейського суду тощо. Крім того, потребують визначення форма і зміст заяви про видачу виконавчого листа на виконання рішення третейського суду, порядок її розгляду, підстави для відмови у її задоволенні та деякі інші процесуальні аспекти виконання рішень третейських судів.

Аналіз наукової літератури та практики дає змогу говорити про важливість третейського суду в забезпеченні захисту законних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, актуальності вдосконалення законодавчого регулювання діяльності третейських судів в Україні. Насамперед і законодавча, і судова влада мають чітко розуміти, що третейський розгляд є самостійним способом АВС і не може розглядатися як допоміжна державному судочинству інстанція.

Можливість передачі на розгляд третейських судів спорів у сфері цивільних і господарських правовідносин не можна обмежувати без вагомих причин, як це відбулося із прийняттям Закону України від 5 березня 2009 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів і виконання рішень третейських судів», коли справи про спори щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки й справи, що впливають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством і його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності цих товариств, було визначено як такі, що непідвідомчі третейським судам.

Водночас включення до законодавства положення про можливість оскарження рішення третейського суду третіми особами як такими, що не є учасниками третейської угоди, приводить до дестабілізації системи третейського судочинства.

Крім того, вимагає розробки питання забезпечення виконання рішень третейського суду у разі, якщо воно не виконується добровільно зобов'язаною стороною.

Під поняттям «арбітраж» розуміють будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворено його спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюють його постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України. Під поняттям «третейський суд» Закон розуміє одноосібного арбітра або колегію арбітрів.

Термін «комерційний» охоплює питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, як договірних, так і недоговірних. Відносини торгового характеру включають такі угоди, не обмежуючись ними: будь-які торгові угоди про поставку товарів або надання послуг чи обмін товарами або послугами; угоди про розподіл, торгове представництво; факторні операції; лізинг; інжиніринг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; купівля-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів і пасажирів повітрям, морем, залізничними та автомобільними шляхами [7].

Щодо інших способів АВС, то найчастіше в українській правозастосовній практиці використовують переговори й претензійний порядок.

Медіація в цілому дасть можливість сторонам заощадити кошти, пов'язані з оплатою послуг юристів, та зменшити обсяг роботи для суддів, які через надмірну завантаженість судовими справами не завжди вирішують їх швидко, ефективно та справедливо.

Вищезазначені положення сприятимуть розвитку громадянського суспільства та формуванню культури цивілізованого вирішення спорів на засадах взаємних інтересів і згоди [8].

В якості вдосконалення законодавства України в сфері АВС були розроблені пропозиції до проекту Закону України «Про медіацію», внесеного народним депутатом України О.І. Тищенком (№ 481) (далі за текстом - законопроект).

1. Пояснювальна записка до проекту закону України про третейські суди від 07.10.2003, реєстраційний номер 1347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=12769 (03.08.2010). – Назва з екрану.
2. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин у третейському суді: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03 / Ю.Д. Притика. – К., 2006. – 632 с.
3. Дослідження питань розв'язання господарських спорів в Україні. Опитування українських підприємств про господарські спори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua/files//ADR-ukr.pdf>. – Назва з екрану.
4. Богдан Й. Контроль компетентних судів за рішеннями третейських судів / Й. Богдан // Проблеми альтернативного судочинства в Україні: матеріали Першого львів. міжнар. форуму. – Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2008. – 210 с.
5. Білоусов Ю. До питання про звернення рішення третейського суду до виконання / Ю. Білоусов // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого львів. міжнар. форуму (Львів, 26–29 трав. 2009 р.) / Відп. за вип. І.І. Дутка. – Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. – 221 с.
6. Сушинський О. Відповідальність держави в аспекті гарантії третейського судочинства / О. Сушинський // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого Львів. міжнар. форуму (Львів, 26–29 трав. 2009 р.) / Відп. за випуск І.І. Дутка. – Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. – 221 с.
7. Закон України від 24.02.1994 року № 4002-XII «Про міжнародний комерційний арбітраж» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4002-12&p=1307448909579792> (10.06.2011). – Назва з екрану.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію», реєстраційний номер 8137 від 21.02.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39689 (09.06.2011). – Назва з екрану.